

ТЕОРЕТИКО-КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ КЛАСТЕРИЗАЦІЇ ЯК ОСНОВА ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

©2021 ШЕЛЕСТ Т. М.

УДК 658.014
JEL: C38; L69; O39

Шелест Т. М. Теоретико-концептуальні аспекти кластеризації як основа інноваційного розвитку промислових підприємств

Метою статті є формування теоретико-концептуальних аспектів кластеризації як основи для інноваційного розвитку промислових підприємств у сучасних трансформаційних умовах господарювання. За результатами проведеного дослідження виявлено, що процес кластеризації спрямований на формування інноваційної системи, тобто поєднання науки та виробництва, що забезпечує трансформацію нових знань у конкурентоспроможні товари та послуги. Створення кластерних об'єднань надасть можливість органам державної влади та місцевого самоврядування стимулювати інноваційно-орієнтований розвиток вітчизняних промислових підприємств за рахунок формування регіональної економічної системи, в якій суб'єкти господарювання різних галузей і форм власності створюють організаційно-економічні об'єднання постачальників і споживачів продукції та послуг на основі міжнародних стандартів управління. Інноваційно-орієнтований розвиток України показує, що при наявному науковому потенціалі ми неупустимо відстаємо за часткою інтелектуальної власності в суспільному багатстві та ВВП. Причинами цього є, насамперед: недостатнє бюджетне фінансування; низький попит на інновації з боку бізнесу; низький рівень розвитку інноваційного підприємництва та інноваційної інфраструктури; фіскальне, а не стимулююче оподаткування; високий рівень корупції; недоступне кредитування та нестабільна система страхування технологічних і комерційних ризиків. На основі проведеного дослідження запропоновано концепцію кластеризації як основу інноваційно-орієнтованого розвитку промислових підприємств. Процес кластеризації вирішує багато проблем, формує інституційну основу для створення постіндустріальної інформаційної економіки, посилюючи фінансову конкурентоспроможність регіонів і вирішуючи їх соціально-економічні проблеми.

Ключові слова: промислові підприємства, кластеризація, інноваційно-орієнтований розвиток, кластерні об'єднання, концепція.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-5-82-88>

Рис.: 6. **Бібл.:** 9.

Шелест Тетяна Миколаївна – асистент кафедри технологій управління, Київський національний університет імені Тараса Шевченка (вул. Володимирська, 60, Київ, 01033, Україна)
E-mail: tns.univ@gmail.com

UDC 658.014
JEL: C38; L69; O39

Shelest T. M. The Theoretical-Conceptual Aspects of Clustering as the Basis for Innovative Development of Industrial Enterprises

The article is aimed at forming the theoretical-conceptual aspects of clustering as the basis for innovative development of industrial enterprises in modern transformational conditions of economic management. According to the results of the research, it is identified that the clustering process is directed towards forming an innovative system, that is, a combination of science and production, which ensures the transformation of new knowledge into competitive goods and services. The creation of cluster associations will enable the State and local governments to stimulate the innovatively oriented development of domestic industrial enterprises through the formation of a regional economic system in which economic entities of various industry sectors and forms of ownership create organizational-economic associations of suppliers and consumers of products and services based on international management standards. Innovatively oriented development of Ukraine shows that with the existing scientific potential, we are unacceptably lagged in terms of the share of intellectual property in public wealth and GDP. The primary causes are the following: insufficient budget financing; low demand for innovations on the part of business; low level of development of innovative entrepreneurship and innovation infrastructure; taxation which is fiscal rather than stimulating; high level of corruption; inaccessible lending and unstable system of insurance of technological and commercial risks. On the basis of the carried out research, the concept of clustering is proposed as the basis for innovatively oriented development of industrial enterprises. The clustering process solves many problems, forms the institutional foundation for the creation of a post-industrial information-based economy, strengthening the financial competitiveness of the regions and solving their socio-economic problems.

Keywords: industrial enterprises, clustering, innovatively oriented development, cluster associations, conception.

Fig.: 6. **Bibl.:** 9.

Shelest Tetiana M. – Assistant of the Department of Technology Management, Taras Shevchenko National University of Kyiv (60 Volodymyrska Str., Kyiv, 01033, Ukraine)
E-mail: tns.univ@gmail.com

Теоретико-концептуальні аспекти кластеризації як основи для інноваційного розвитку промислових підприємств є важливим елементом у сучасних трансформаційних умовах господарювання. Питання кластеризації та її основні припущення відображаються в сучасній неокласичній, марксистській, посткейнсіанській та інституціонально-еволюційній теоріях, де розглядаються концепції кластера як напрямку в складній багаторівневій економічній

системі із синергетичною парадигмою. Кластер як соціальний інститут інноваційного розвитку промислових підприємств формує нові форми міжгалузевої та міжрегіональної інтеграції, які не передбачають концентрації власності в державі чи приватних монополіях, і враховує соціальні фактори економічного розвитку, національні та регіональні особливості партнерства великого, середнього та малого бізнесу, держави, наукових установ тощо.

Концептуальні тенденції розвитку кластерів як інститутів нової економіки узгоджують інтереси її суб'єктів і компенсують зростаючу невизначеність соціально-економічних процесів («хаос») у трансформаційних умовах господарювання та глобалізації. Теоретико-концептуальні засади кластеризації відображають багаторівневу структуру сучасної економічної системи, перехід до нових форм співробітництва, заснованого на поєднанні конкуренції та інноваційної співпраці, що підкреслює актуальність дослідження.

У сучасній вітчизняній і зарубіжній науковій літературі питаннями формування теоретико-концептуальних аспектів кластеризації як основи для інноваційного розвитку промислових підприємств у сучасних трансформаційних умовах господарювання приділяється значна увага таких вчених, як: Дж. Бекаттіні [9], М. Кизим [1; 2], О. Кузьмін і Л. Саталкіна [3], А. Маршалл [4], М. Портер [5], В. Прохорова [6], В. Чоїбіток [6; 7], В. Хаустова [2], Й. Шумпетер [8] та ін.

У більшості наукових праць недостатньо розкрито питання формування теоретико-концептуальних аспектів кластеризації як основи для інноваційного розвитку промислових підприємств у сучасних трансформаційних умовах господарювання, що потребує подальших наукових досліджень.

Метою статті є формування теоретико-концептуальних аспектів кластеризації як основи для інноваційного розвитку промислових підприємств у сучасних трансформаційних умовах господарювання.

Процеси глобалізації в контексті формування постіндустріального суспільства привели до значних змін в економічній структурі. В індустріальній економіці головним фактором економічного зростання було поглиблення суспільного поділу праці, а також товарної, технологічної та професійної спеціалізації. У сучасних умовах на перший план виходять науково-виробничі взаємозв'язки, консолідація й інтеграція. Зовнішня торгівля готовою продукцією все частіше доповнюється та замінюється міжнародною кооперацією в галузі розробок, виробництва та реалізації кінцевої продукції. У багаторівневій економіці процес кластеризації відіграє особливу роль у системі управління інноваційно-орієнтованим розвитком промислових підприємств.

Кластерні об'єднання широко поширені в європейських, азійських та інших країнах світу і досягли лідируючих позицій з точки зору конкурентоспроможності. Створення кластерних об'єднань надасть можливість органам державної влади та місцевого самоврядування стимулювати інноваційно-орієнтований розвиток вітчизняних промислових підприємств за рахунок формування регіональної економічної системи, в якій суб'єкти господарювання різних галузей і форм власності створюють організаційно-економічні об'єднання постачальників та споживачів

продукції та послуг на основі міжнародних стандартів управління. Зрештою, стає можливим здійснити розумні інвестиції, з урахуванням основних економічних механізмів та передбачуваного ризику, використовуючи місцеві ресурси, збільшуючи обсяг внутрішнього валового продукту та виконуючи функцію забезпечення добробуту населення.

Необхідно відзначити, що проблемами кластеризації займалися і продовжують займатися як зарубіжні, так і вітчизняні вчені протягом довгого періоду.

Історико-цивілізаційні підходи до визначення концептуальної сутності процесу кластеризації наведено на *рис. 1*.

Основи теорії кластеризації були закладені Альфредом Маршаллом (*Alfred Marshall*) у 1890 р. у праці «Принципи економічної науки» [4], де було представлено першу концепцію – прообраз кластерів – індустріальні райони.

А. Маршалл вважав, що економічні структури будуть стійкими завдяки концентрації малого бізнесу в одному районі, що створить «ефект синергії» за рахунок доступності кваліфікованої праці та спеціалізації підприємств відповідно до різних стадій і сегментів виробничого процесу.

Розвиваючи свою концепцію, А. Маршалл в 1920 р. представив локалізовані галузі – «підприємства, сконцентровані на певній території» та сформулював три переваги локалізованих підприємств (кластерів) порівняно з окремими підприємствами (*рис. 2*).

Запропоновані концепції А. Маршалла не втратили актуальності – сучасні процеси кластеризації також характеризуються синергетичним ефектом, концентрацією висококваліфікованих кадрів, ефективним поширенням знань і побудовою ланцюга спеціалізованих підприємств однієї галузі.

Інший аспект теорії кластеризації був запропонований Йозефом Шумпетером (*Joseph Shumpeter*) у 40-х роках ХХ ст. [8]. У працях Й. Шумпетера першорядне значення відводилося кластерам нововведень, під якими автор мав на увазі, що «впровадження нововведень в одній галузі породжує впровадження нововведень і в декількох інших галузях, що, своєю чергою, породжувало фазу підйому економічного циклу» (*рис. 3*).

У даній теорії відображена ідея інноваційної спрямованості кластера та поширення інновацій. У 70–80-ті рр. ХХ ст. була детально обґрунтована теорія внутрішньокластерної взаємодії.

Джакомо Бекаттіні (*Giacomo Becattini*) ввів поняття промислових округів (*industrial districts*) [9], які є «сконцентрованими на обмежених територіях одногоалузевими підприємствами, що виробляють товари, функціонально пов'язані з основною виробничою діяльністю даної місцевості та занурені в її соціальне середовище». Вчений виділяє два ключові чинники, що сприяють розвитку промислових округів (*рис. 4*):

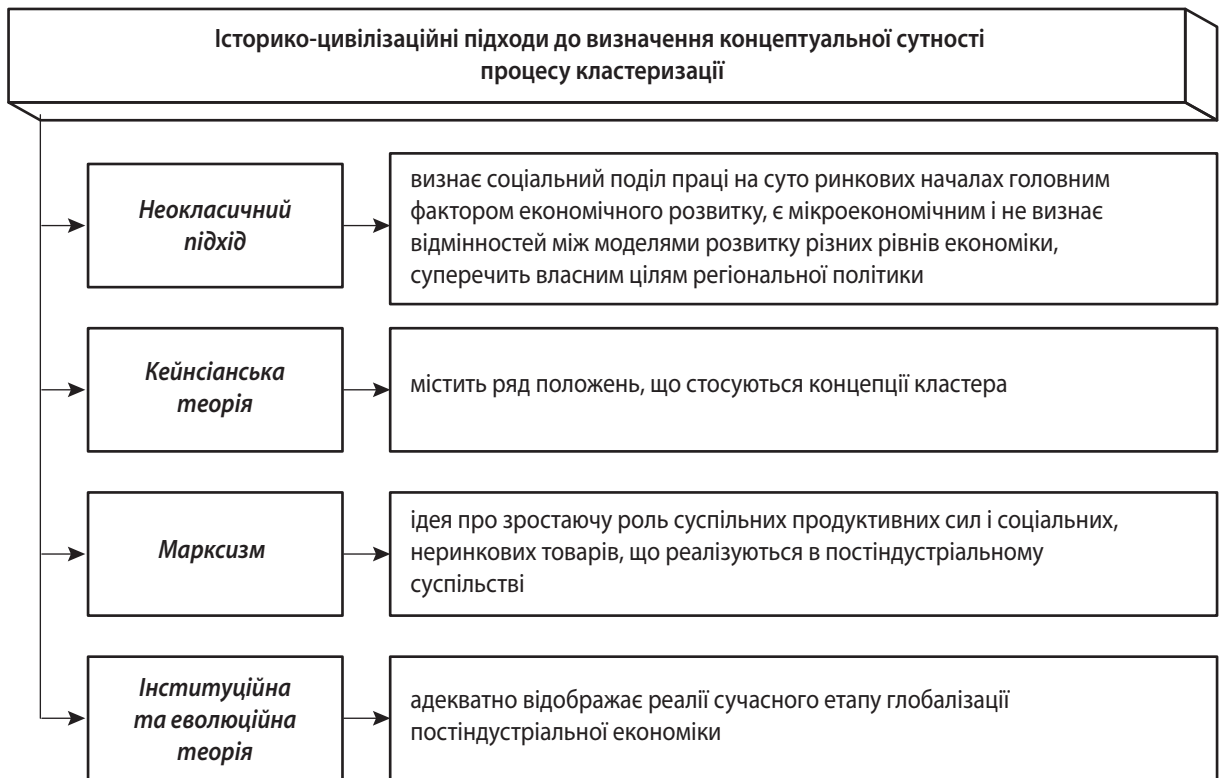

Рис. 1. Історико-цивілізаційні підходи до визначення концептуальної сутності процесу кластеризації

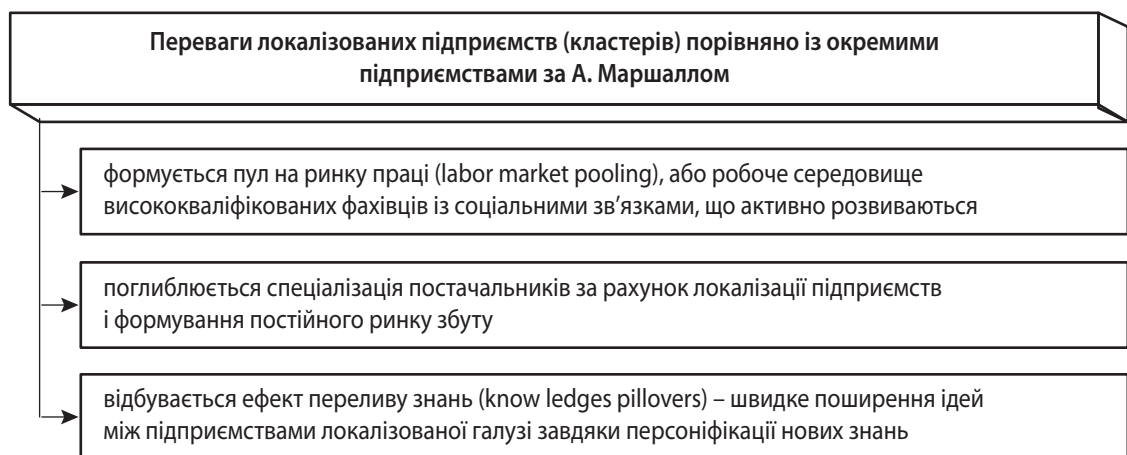

Рис. 2. Переваги локалізованих підприємств (кластерів) порівняно з окремими підприємствами за А. Маршаллом

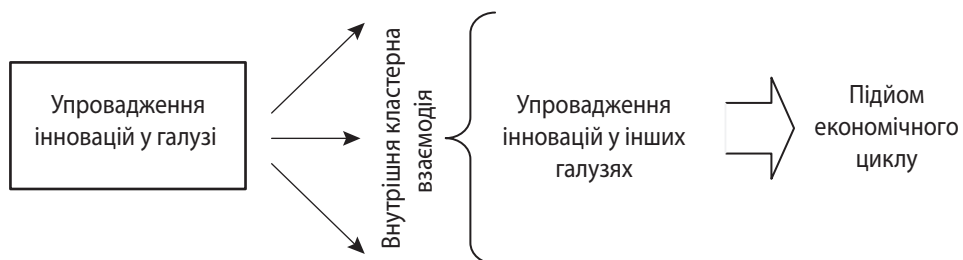

Рис. 3. Сутність теорії кластеризації за Й. Шумпетером

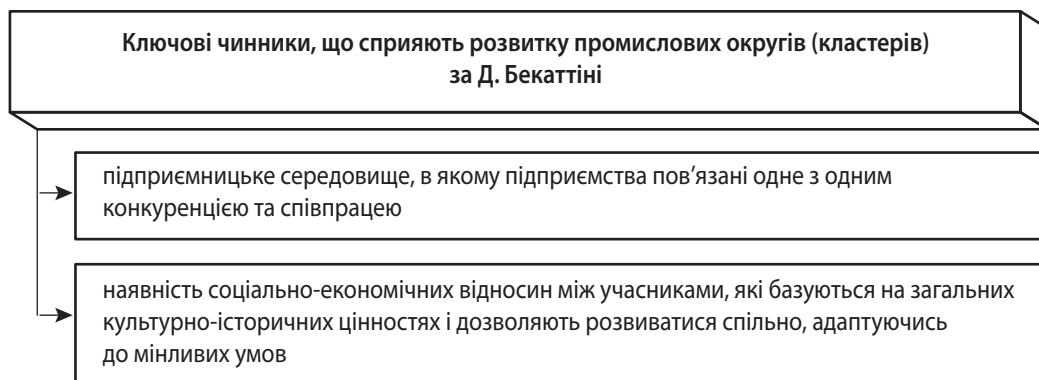

Рис. 4. Ключові чинники, що сприяють розвитку промислових округів (кластерів), за Д. Бекаттіні

- ✦ підприємницьке середовище, в якому підприємства пов'язані одне з одним конкуренцією та співпрацею;
- ✦ наявність соціально-економічних відносин між учасниками, які базуються на загальних культурно-історичних цінностях і дозволяють розвиватися спільно, адаптуючись до мінливих умов.

Сучасне значення кластера було наведено Майклом Портером (*Michael Porter*) у 1990 р. у праці «Конкурентні переваги країн» [5]. М. Портер визначив кластер як «групу географічно сусідніх взаємопов'язаних підприємств і пов'язаних з ними організацій, які діють у певній сфері, що характеризуються спільністю діяльності та взаємодоповнюють одне одного» (рис. 5).

Поєднання кооперації та конкуренції, яке викремив М. Портер, визнається головною перевагою кластерів. Деякі західні дослідники характеризують концепцію М. Портера як нечітку та хаотичну, відзначаючи невизначеність кордонів кластерів та їх структурного складу.

Паралельно з концепцією М. Портера в 90-х рр. ХХ ст. з'явилося поняття «смерть відстаней». Воно відображає теорію, згідно з якою в міру розвитку засобів комунікації географічна локалізація виробни-

цтва та міждержавні кордони все менше впливають на міжнародну торгівлю й економічну взаємодію.

Проведене західними експертами дослідження показало, що дана концепція справедлива лише для певних сфер діяльності, наприклад для швидкого поширення знань при використанні патентів, у той час як для традиційних галузей промисловості географічна концентрація, як і раніше, зберігає велике значення з огляду на необхідність передачі ідей за допомогою особистих зустрічей і контактів. Також на користь значущості географічної локалізації говорить поширена на даний момент практика державної підтримки певних регіонів у рамках політики кластеризації, яка дає додатковий стимул інноваційним підприємствам розташовуватися на обмеженій території.

На основі проведеного дослідження запропоновано концепцію кластеризації як основу інноваційно-орієнтованого розвитку промислових підприємств, які наведено на рис. 6.

Теорія та практика процесу кластеризації, як основи інноваційно-орієнтованого розвитку промислових підприємств, свідчать про те, що універсальних методів реалізації цієї проблеми бути не може, тому необхідно завжди враховувати специфіку галузей і регіону.

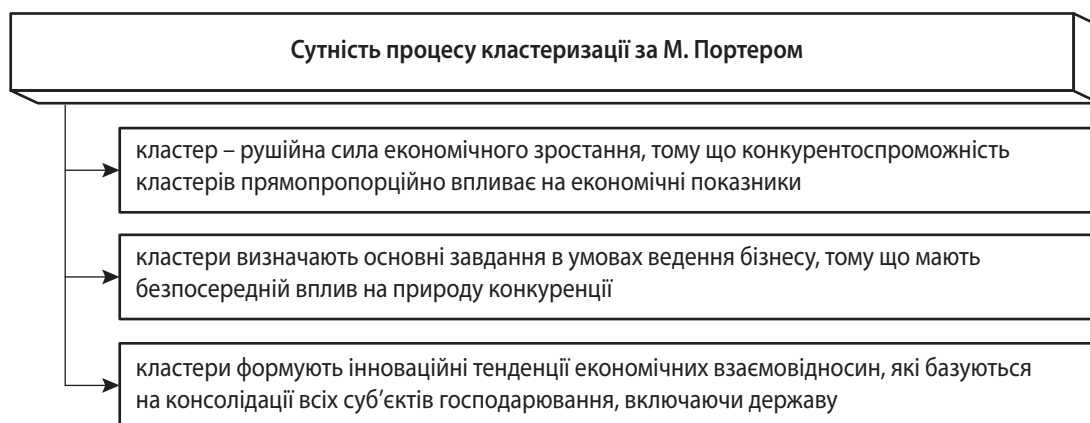

Рис. 5. Сутність процесу кластеризації за М. Портером

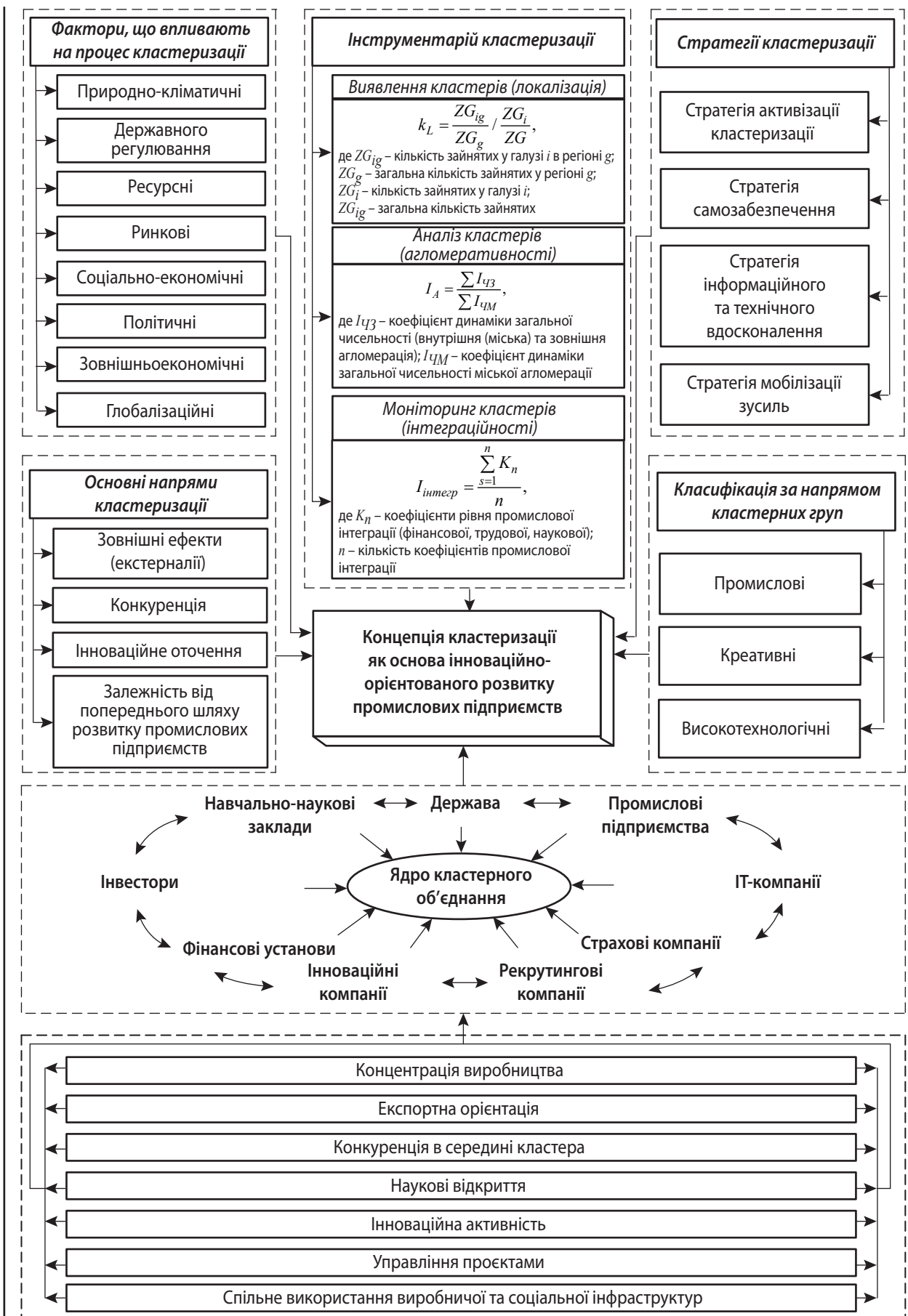

Рис. 6. Концепція кластеризації як основа інноваційно-орієнтованого розвитку промислових підприємств

Ядром кластерного об'єднання повинні стати інвестиційно-орієнтовані проекти, що характеризуються синергізмом, тобто здатністю до взаємного посилення діяльності та створення нових результатів, що мають пріоритетне значення для вирішення ключових проблем у розвитку основних сегментів кластера.

Кластерні об'єднання формують інституційну основу для створення постіндустріальної інформаційної економіки, перетворюються на регіональні монополії, посилюючи фінансову конкурентоспроможність регіонів та вирішуючи їх соціально-економічні проблеми.

Налагодження співпраці між учасниками кластера, що створені для інноваційно-орієнтованого розвитку, вимагає:

- ✦ юридично обов'язкових угод про партнерство між ними та місцевими органами влади;
- ✦ запровадження соціальної звітності відповідно до міжнародних стандартів, включаючи оцінку участі всіх учасників кластерного об'єднання, спрямованої на запобігання рейдерським заходам (поглинання конкуруючих підприємств) та усунення корупційних схем;
- ✦ стимулювання розвитку корпоративної етики та кодексів поведінки тощо.

Кластеризація вирішує багато з цих проблем, але це приводить до подовження технологічних ланцюгів, кількості перерозподілів та угод, що вимагає реформи оподаткування, патентування, оцінки, бухгалтерського обліку та захисту інтелектуальної власності, а також державної промислової політики. Кластеризація базується на вільному обміні базовою науковою інформацією, включаючи загальнодоступні бази даних і систему передачі бюджетних результатів вітчизняному бізнесу, із усебічним патентуванням не тільки продукції та технологій, а й методів організації виробництва, роботи та управління.

Для того, щоб сформувати ефективний процес кластеризації, як основи інноваційно-орієнтованого розвитку промислових підприємств, необхідно організувати оцінку та облік нематеріальних активів (промислові зразки, корисні моделі, торгові марки та ноу-хау), а також розробити стратегії кластеризації в кожному регіоні, визначити пріоритети розвитку та провести процедуру вибору інноваційно-інвестиційних проектів, які підвищать рівень конкурентоспроможності учасників кластера, регіону та країни в цілому.

Оскільки для кластерів характерна географічна концентрація, вони повинні забезпечити узгоджену роботу всіх учасників та налагодити безперервне вдосконалення й оновлення кластера у відповідь на постійні зміни вимог ринку.

Фактор «магніту інновацій» формує концентрацію наукової та інноваційної інфраструктури кластера, а стимулом, що спонукає до активного інновацій-

но-орієнтованого розвитку, є внутрішня конкуренція та достатнє фінансове забезпечення за рахунок державних і приватних інвестицій. Процес кластеризації сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності, залученню зарубіжних інвестицій і активізації зовнішньоекономічного співробітництва, за рахунок чого підвищується рівень технологічної бази та прискорюється економічне зростання.

Процес кластеризації вимагає трансформації соціальної сфери, підготовки нових типів працівників, здатних створювати й освоювати інновації – товарні, технологічні, організаційні тощо. Найважливіші напрямки цих змін стосуються організації соціального партнерства місцевого бізнесу, адміністрації та суспільства, створення системи управління знаннями, регіональної та міжрегіональної системи підготовки кадрів, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу на основі безперервного навчання, розробки системи соціальних стандартів, яка дозволить систематично покращувати якість життя та підвищувати рівень людського капіталу.

ВИСНОВКИ

Отже, за результатами проведеного дослідження можна сказати, що процес кластеризації направлений на формування інноваційної системи, тобто поєднання науки та виробництва, що забезпечує трансформацію нових знань у конкурентоспроможні товари та послуги.

Інноваційно-орієнтований розвиток у Україні показує, що при наявному науковому потенціалі ми неприпустимо відстаємо за часткою інтелектуальної власності в суспільному багатстві та ВВП. Причинами цього є, насамперед:

- ✦ недостатнє бюджетне фінансування;
- ✦ низький попит на інновації з боку бізнесу;
- ✦ низький рівень розвитку інноваційного підприємництва та інноваційної інфраструктури;
- ✦ фіскальне, а не стимулююче оподаткування;
- ✦ високий рівень корупції;
- ✦ недоступне кредитування та нестабільна система страхування технологічних і комерційних ризиків.

Процес кластеризації вирішує багато цих питань, формує інституційну основу для створення постіндустріальної інформаційної економіки, посилюючи фінансову конкурентоспроможність регіонів та вирішуючи їх соціально-економічні проблеми. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Кизим М. О. Промислова політика та кластеризація економіки України : монографія. Харків : ВД «ІН-ЖЕК», 2011. 304 с.
2. Кизим М. О., Хаустова В. Є. Кластеризація економіки як інструмент реалізації промислової політики в країнах світу // Конкурентоспроможність: про-

- блеми науки та практики : монографія. Харків : ФОРМ Павленко О. Г. ; ВД «ІНЖЕК», 2010. С. 41–55.
3. Кузьмін О. Є., Саталкіна Л. О. Кластери як важливий чинник залучення інвестицій на промислові підприємства. *Бізнес Інформ*. 2013. № 4. С. 127–134. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2013-4_0-pages-127_134.pdf
 4. Маршалл А. Принципы экономической науки / пер. с англ. М. : Прогресс, 1993. 594 с.
 5. Портер М. Стратегія конкуренції: Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / пер. з англ. Київ : Основи, 1998. 390 с.
 6. Прохорова В. В., Чобіток В. І. Потенціал підприємства: формування і оцінка : навч. посіб. Харків : НТМТ, 2013. 212 с.
 7. Чобіток В. І. Оцінка рівня розвитку промислових підприємств залізничного транспортного машинобудування: науково-практичні аспекти. *Проблеми економіки*. 2020. № 2. С. 312–324. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-2-312-324>
 8. Шумпетер Й. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. М. : Эксмо, 2007. 864 с.
 9. Becattini G. From Marshall's to the Italian «Industrial districts». A Brief Critical Reconstruction. *Complexity and Industrial Clusters*. 2002. P. 83–106. DOI: [10.1007/978-3-642-50007-7_6](https://doi.org/10.1007/978-3-642-50007-7_6)
- REFERENCES**
- Becattini, G. "From Marshall's to the Italian «Industrial districts». A Brief Critical Reconstruction". *Complexity and Industrial Clusters* (2002): 83-106. DOI: [10.1007/978-3-642-50007-7_6](https://doi.org/10.1007/978-3-642-50007-7_6)
- Chobitok, V. I. "Otsinka rivnia rozvytku promyslovykh pidpriemstv zaliznychnoho transportnoho mashynobuduvannia: naukovopraktychni aspekty" [Assessing the Level of Development of Enterprises Engaged in Railroad Rolling Stock Manufacturing: Scientific and Practical Aspect]. *Problemy ekonomiky*, no. 2 (2020): 312-324. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2020-2-312-324>
- Kuzmin, O. Ye., and Satalkina, L. O. "Klastery yak vazhlyvyi chynnyk zaluchennia investytsii na promyslovi pidpriemstva" [Clusters as an Important Factor of Attraction of Investments to Industrial Plants]. *Biznes Inform*, no. 4 (2013): 127-134. https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2013-4_0-pages-127_134.pdf
- Kyzym, M. O. Promyslova polityka ta klasteryzatsiia ekonomiky Ukrainy [Industrial Policy and Clustering of Ukraine's Economy]. Kharkiv: VD «ІNZhEK», 2011.
- Kyzym, M. O., and Khaustova, V. Ye. "Klasteryzatsiia ekonomiky yak instrument realizatsii promyslovoi polityky v krainakh svitu" [Clustering of the Economy as a Tool for Implementing Industrial Policy in the World]. In *Konkurentospromozhnist: problemy nauky ta praktyky*, 41-55. Kharkiv: FOP Pavlenko O. H. ; VD «ІNZhEK», 2010.
- Marshall, A. *Printsipy ekonomicheskoy nauki* [Principles of Economics]. Moscow: Progress, 1993.
- Porter, M. *Stratehiia konkurentsii: Metodyka analizu haluzei i diialnosti konkurentiv* [Competition Strategy: Methods of Analysis of Industries and Competitors]. Kyiv: Osnovy, 1998.
- Prokhorova, V. V., and Chobitok, V. I. *Potentsial pidpriemstva: formuvannia i otsinka* [Enterprise Potential: Formation and Evaluation]. Kharkiv: NTMT, 2013.
- Shumpeter, Y. *Teoriya ekonomicheskogo razvitiya. Kapitalizm, sotsializm i demokratiya* [Economic Development Theory. Capitalism, Socialism and Democracy]. Moscow: Eksmo, 2007.